

УДК 94(477):323.28]:329.614"1944/1952"

DOI: 10.24919/2312-2595.11/53.268539

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Лілія ГРИНИК

аспірантка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (lilia_hrynyk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

Бібліографічний опис статті: Ільницький, В., & Гриник, Л. (2022). «Повсякдення терору» (1944–1952): публічні форми боротьби радянської влади проти українських націоналістів. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 11/53, 174–195. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268539>.

**«ПОВСЯКДЕННЯ ТЕРОРУ» (1944–1952):
ПУБЛІЧНІ ФОРМИ БОРТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ**

Анотація. Мета статті – висвітлити репресивну політику радянської влади по відношенню до українських націоналістів, що знаходила свій вияв через публічні форми покарання. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, науковості та

© Василь Ільницький, Лілія Гриник, 2022

системності, які забезпечили спеціально-історичні (конкретно-історичний, проблемно-хронологічний) та загальнонаукові (аналіз, синтез) методи досліджень. **Наукова новизна** полягає у комплексному висвітленні публічних форм покарань, які застосувались до членів ОУН і УПА та головно знайшли свій вияв у реалізації смертної кари через повішення. **Висновки.** Істотною складовою у протистоянні радянської сторони з визвольним рухом був «ідейно-психологічний фронт», для перемоги на якому докладалися значні зусилля. Українські націоналісти мали потужний ідеологічний фундамент, перемоги який для радянської адміністрації було надзавданням; фізичне знищення не давало вагомого результату, а опозиція до влади продовжувала існувати. Тому однією з форм боротьби була політика залякування членів ОУН і УПА та місцевого населення: відкриті судові процеси та страти, виставлення тіл загиблих на загальний огляд, руйнування повстанських могил. Особливе місце радянська адміністрація відводила відкритим стратам і судовим процесам над членами ОУН та УПА, оскільки вдало розіграні судові процеси мали на меті дискредитувати діяльність ОУН, сформувавши негативне ставлення до націоналістів. Проте публічні страти та інші форми не змогли позбавити націоналістів підтримки та допомоги населення, втримати його в страху, чого прагнув режим, та аж ніяк не сприяли формуванню прорадянських настроїв.

Ключові слова: смертна кара; повішення; злочин; радянська влада; ОУН і УПА.

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management and Defense Planning, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32, Heroyiv Maydana Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Liliia HRYNYK

Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (lilia_hrynyk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

To cite this article: Ilnytskyi, V., & Hrynyk, L. (2022). «Povsiakdennia teroru» (1944–1952): publichni formy borotby radianskoi vlady proty ukrainskykh natsionalistiv ["Spread of terror" (1944–1952): public forms of the soviet authority's struggle against Ukrainian nationalists]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 11/53, 174–195. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268539> [in Ukrainian].

"SPREAD OF TERROR" (1944–1952): PUBLIC FORMS OF THE SOVIET AUTHORITY'S STRUGGLE AGAINST UKRAINIAN NATIONALISTS

Summary. *The purpose of the article is to highlight the repressive policy of the Soviet authorities in relation to Ukrainian nationalists, which was manifested through public forms of punishment. The research methodology is based on the principles of historicism, scientificity and systematicity, which are provided by special-historical (concrete-historical, problem-chronological) and general scientific (analysis, synthesis) methods of research. The scientific novelty is in the comprehensive coverage of public forms of punishment that were applied to members of the OUN and the UPA and found expression in the implementation of the death penalty by hanging. Conclusions.* Undoubtedly, the Soviet government actually recognized the OUN and the UPA as a serious military and political opponent, addressing them in the middle and second half of the 20th century. At the same time, the large-scale ideological campaign did not give the desired result, since the support of the population, which ensured the success of the OUN and UPA members in the confrontation with Soviet totalitarianism, continued. An essential component in the confrontation of the Soviet side with the liberation movement was the "ideological and psychological front", for the victory of which considerable efforts were made. Ukrainian nationalists had a powerful ideological foundation, which was a major task for the Soviet administration to overcome; physical destruction did not produce a significant result, and opposition to the authorities continued to exist. Therefore, one of the forms of struggle was the policy to intimidate members of the OUN and UPA and the local population: open trials and executions, putting the bodies of the dead on public display, destroying rebel graves. The Soviet

administration gave a special place to open executions and trials of members of the OUN and UPA, since the successfully staged trials were aimed at discrediting the activities of the OUN and creating a negative attitude towards nationalists. However, public executions and other forms could not deprive the nationalists of the support and help of the population, keep them in fear, which the regime sought, and by no means contributed to the formation of pro-Soviet sentiments.

Key words: *death penalty; hanging; crime; Soviet government; OUN and UPA.*

Постановка проблеми. Історія має тенденцію повторюватися, особливо тоді, коли суспільство не робить висновків та втрачає колективну пам'ять. Тобто практично єдиною перепоною до повторення історії є пам'ять та відповідно засвоєні уроки. У цьому контексті процес нищення національної пам'яті, який тривав не одне століття, і продовжує тривати, потребує нагальної реакції суспільства, мас-медіа і політичної влади. Як засіб української ідентичності національна пам'ять покликана консолідувати людські сили, сприяє патріотичному вихованню молодого покоління, а відтак робить суспільство морально сильнішим і здатним гідно чинити спротив. Висвітлення злочинів радянської влади у різні періоди українського державотворення покликане протистояти будь-яким можливим ідеям приховування чи виправдання масових вбивств, а отже – тією суперсилою, що не дозволить нівелювати уроки історії чи просто їх забути.

Аналіз основних досліджень. Питання публічних форм покарання членів ОУН і УПА у різних фокусах даної проблеми знаходить висвітлення як у наукових студіях, так і відповідних збірниках документів. Більше того до цього аспекту репресивної політики звертались не лише вітчизняні дослідники, а й російські – констатуючи необхідність проведення жорстоких розправ. Відтак серед українських науковців означену тему одними з перших піднімали Юрій Киричук (Киричук, 2000, 2003) та Володимир Литвин (Литвин, 2006), які у своїх працях згадували окремі факти злочинних діянь влади СРСР та УРСР. У контексті Західної України дану проблему розглядав Василь Мустаца, який на ретельному аналізі архівних документів розглянув процес виконання смертної кари через повішення у 1945 році на території Буковини. Дослідник від-

значив і про факти приховування радянською репресивно-каральною системою своїх дій, не зважаючи на обов'язкову публічність таких «видовищ» (Мустеця, 2021). Не менш ґрунтовними виявились напрацювання Юрія Шаповала, який також розглядав відкриті форми покарання у західноукраїнському регіоні (Шаповал, 2004, 2007).

Фрагментарно питання публічних покарань знайшло висвітлення у краєзнавчих дослідженнях М. Бориса (Борис, 2002), Г. Дем'яна (Дем'ян, 1992), І. Фостія (Фостій, 2004). Відображено воно і в опублікованих збірниках документів і матеріалів (Кентій, Лозицький, Павленко, 2002; Лялька, Коритко, Онишкевич, 1997; Сергійчук, 1998; Томенчук, Лук'ян, Дорошенко та ін., 2000). Проте окреме узагальнене дослідження відсутнє. Саме цим і зумовлюється актуальність нашої статті.

Мета статті – висвітлити репресивну політику радянської влади по відношенню до українських націоналістів, що знаходила свій вияв через публічні форми покарання.

Результати досліджень. Радянські репресивно-каральні органи намагалися швидко ліквідувати український визвольний рух, який став єдиною перешкодою для швидкої радянзації західноукраїнського краю та знищення національної ідентичності. Для цього відповідно й адаптували законодавчу базу. Практично усім затриманим повстанцям і підпільниками, які потрапляли під слідство інкримінувалась ст. 54 Кримінального кодексу УРСР, прийнятого 8 червня 1927 року. Звинувачення передбачало контрреволюційну злочинну діяльність, яка полягала у будь-яких діях, що були спрямовані на ослаблення, підрив чи руйнацію влади робітничо-селянських рад, урядів, союзних та автономних республік. Більше того, дана стаття доповнювалась 14 пунктами, з яких до українців масово застосовували: 54-1 «а» та 54-11. Щодо статті 54-1 «а», то включена до КК УРСР була лише після постанови ЦВК СРСР від 8 липня 1934 року та закріплювала покарання за зраду батьківщині та дії, які перешкождали могутності Радянського союзу. Сюди відносили: шпигунство, розкриття державної або військової таємниці, перехід на бік ворога, втеча або переліт за кордон. За такі діяння передбачалась найвища міра кримінального покарання – розстріл з конфіскацією майна, або ж позбавлення волі на строк від 10 років з конфіскацією майна.

Стаття 54-11 КК УРСР закріплювала відповідальність за будь-яку організаційну діяльність або участь в організації, яка була спрямована на вчинення злочинів. Менш застосованими були ст. 54-8 та 54-9, які передбачали покарання за терористичні акти проти представників радянської влади та покарання за руйнування чи пошкодження, з метою контрреволюційної діяльності, залізничних шляхів, водопроводів, пунктів зв'язку. Покарання відповідно передбачали застосування мір соціального захисту, під якими розуміли: розстріл або оголошення ворогом з конфіскацією майна, позбавлення громадянства, вигнання за межі УРСР; пом'якшувальні обставини могли зменшити покарання на позбавлення волі на строк не менше ніж три роки з конфіскацією майна (Стаття 54 УССР, б.г.).

Тобто керівництво СРСР і УРСР вважало, що придушити опір ОУН і УПА можна лише шляхом жорстоких репресивних дій. Саме під ці заходи й адаптувалося радянське законодавство. Перед М. Хрущовим була поставлена вимога остаточно знищити український визвольний рух. Виконуючи вказівки центру, він вирушив у контрольно-інспекційну поїздку західними областями. За її результатами 15 листопада 1944 р. М. Хрущов надіслав Й. Сталіну листа, в якому серед іншого запропонував запровадити воєнно-польові суди при внутрішніх військах НКВС: «Вважаю за необхідне ввести військово-польові суди при військах НКВС. Для залякування бандитів за вироками цих військово-польових судів засуджених до страти не розстрілювати, а вішати. Суди необхідно проводити відкрито, із залученням місцевого населення. Результати судів у пресі не висвітлювати. Виконання вироків військово-польових судів здійснювати публічно в селах, по можливості там, де здійснив злочин засуджений» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1060, арк. 13, 16–18; Марчук та ін., 2015, с. 40).

Основну проблему М. Хрущов вбачав у тому, що розгляд справ арештованих учасників антирадянської боротьби невинуватою затягується (інколи на три-чотири місяці), тому пропонував заснувати при обласних управліннях НКВС західних областей України тимчасові спеціальні трійки у складі: секретаря обкому партії, начальника обласного відділу НКВС та обласного прокурора, надавши їм право розглядати справи «українсько-німецьких націоналістів та їхніх пособників і застосовувати до винних вищу міру покарання – розстріл з виконанням вироку негайно» (ЦДАГО

України, ф. 1, оп. 23, спр. 1060, арк. 14). Тобто, суди зобов'язувалися виконувати політичні рішення керівників держави.

Усі радянські інструктивно-розпорядчі документи чітко акцентували на строгій публічності виконання вироків щодо осіб, яким призначено смертну кару. Однак і цього здавалося замало, тому наголошувалося на необхідності, щоб тіла повішених ще декілька днів мали залишатися висіти на шибеницях. Таким чином ставилася чітка мета – сформувати підсвідомий страх і думку про неможливість, недоцільність опору та водночас сприяти явкам з повинною.

У грудні 1944 р. у західних областях України почали виїзну сесію дві військові колегії Верховного суду СРСР (одна у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій та Чернівецькій областях, інша – у Рівненській, Волинській, Тернопільській областях (ІЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1060, арк. 92; Вовк та ін., 2001, с. 116–117), яка засудила 128 керівників націоналістів до смертної кари через повішення (23 у Львівській області, 28 Станіславській, 15 Тернопільській, 19 Дрогобицькій, 30 Рівненській, 9 Волинській, 4 Чернівецькій). Однак ці цифри не остаточними оскільки при проведенні поіменних підрахунків по адміністративно-територіальних одиницях з'ясовується, що прилюдно страчених було значно більше. Прикладом можуть слугувати поіменні підрахунки проведені дослідником Василем Мустецю по Чернівецькій області (Мустеца, 2021). Вироки смертної кари виголошували публічно, при великій кількості мешканців міст і сіл (Артизов, 2012, с. 558).

За практикою радянського керівництва місцеві чиновники для того, щоб вислужитися, показати свою відданість системі, часто виступали з пропозиціями значно «радикальнішими» від тих, які подавали управлінці з центру. Пропозиції щодо якомога жорсткішого покарання націоналістів надходили і від обласних керівників. Так, 29 вересня, за більш жорстокі заходи висловився секретар Станіславського обкому партії Михайло Слонь в інформації на ім'я Дем'яна Коротченка (Кульчицький, 2005, с. 353; Шаповал, 2004, с. 185). Після арешту для отримання зізнання від підозрюваного в інкримінованих злочинах слідство застосовувало тортури, зокрема, фізичний та психологічний тиск. Часто при цьому вимагали зізнання у злочинах, які підозрюваний не здійснював. Після отримання свідчень та завершення протоколу відбувався закритий суд без

участі підсудного. Трійка суддів швидко приймала рішення та виносила вирок. У веденні слідства уже на завершальному етапі боротьби у 1952 р., коли кількість справ зменшилася, освітній і професійний рівень працівників репресивно-карального апарату підвищився, але і далі слідство вели неякісно, у зв'язку із чим справи поверталися на досліджування. Тільки у травні прокурори і суди повернули на досліджування 16,6 % справ. За півріччя їх було 19, що свідчило про серйозні недоліки в слідчій роботі, основними причинами яких були порушення «соціалістичної законності», недотримання термінів тощо. Частина слідчих направляла справи у недосліджуваному стані, мотивуючи тим, що МДБ СРСР своїми директивами (№№ 206 і 314 від березня 1952 р.) встановило терміни ведення слідства у всіх справах, за винятком особливо складних. Серед серйозних недоліків у 1952 р. відзначалися і головні – низька якість слідства, що засвідчувалося поверненням справ на досліджування (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 296, арк. 2–3). Так, у 1952 р. завернули більше справ, ніж у 1950–1951 рр. У відсотковому відношенні це має такий вираз: у 1950 р. – 2,8 %; 1951 р. – 5,2 %; 1952 р. – 8,8 % (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 296, арк. 49–50). Тільки у квітні 1945 р. в УНКДБ Чернівецької області щодо 40 % справ, які перебували у провадженні, були порушено терміни. В інших областях Карпатського краю у квітні–травні 1945 р. ситуація була ще гіршою: відсоток закінчених справ становив: у Чернівецькій 45,9 %, Дрогобицькій – 41,2 %, Станіславській – 35,3 % (Кентій та ін., 2002, с. 443).

У Станіславському обласному управлінні МДБ воєнна прокуратура у березні 1952 р. викрила факти фальсифікації слідчих матеріалів. Зафіксовані випадки подання до військової прокуратури необґрунтованих матеріалів для санкціонування арештів громадян. Тільки впродовж першого кварталу 1952 р. військовими прокурорами по західних областях України в санкції на арешт було відмовлено 18 особам. Терміни слідства у справах першого кварталу 1952 р. не скоротилися і залишилися незадовільними: у третьому кварталі 1951 р. в терміни понад два місяці по УМДБ західних областей було закінчено 33,4 % справ, у четвертому кварталі 1951 р. – 40 % і в першому кварталі 1952 р. – 42 % справ. Через неповноту розслідування різними судовими інстанціями було повернено на досліджування в третьому кварталі 1951 р. 6,7 % справ; у четвертому кварталі 1951 р. – 7 % і в першому кварталі 1952 р. – 9,3 %. Особ-

ливо незадовільною була слідча робота в УМДБ Львівської області (повернено на дослідження в першому кварталі 1952 р. 10,3 % справ; Рівненської – 20 %; Станіславської – 10,4 % і Тернопільської – 11,6 %) (Сергійчук, 1998, с. 848).

Таким чином, якщо такі беззаконня траплялися у 1950-х рр., то логічно можна припустити рівень порушень на початковому етапі боротьби. Практичним результатом діяльності «трійок» НКВС були сфабриковані справи на сотні тисяч людей, звинувачених за різноманітними політичними злочинами (шпигунство, шкідництво, саботаж, антирадянська агітація і пропаганда, таємна підготовка до державного перевороту, тероризм), а відтак повішених, розстріляних або відправлених у табори.

До виконання йшли вирок виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР про смертну кару через повішення. Невдовзі прокотилася хвиля прилюдних страт. Одним з перших повідомлень про виконання вказівок ЦК доповів Дрогобицький обком партії: 14 повішених у різних районах області. Так, 9–11 січня у Дрогобицькій області привселюдно із залученням десятків тисяч осіб стратили 14 націоналістів (у м. Дрогобич 9 січня 1945 р. на ринковій площі публічно, у присутності 8 000 осіб було повішено дві особи (Михайла Степика та Івана Ригуса) (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 51, арк. 12; спр. 35, арк. 12зв; Кентій та ін., 2002, с. 309; Киричук, 2003, с. 191; Воротиленко, 2007, с. 112); 9 січня 1945 р. у м. Борислав Дрогобицької обл. на очах 5 000 місцевих жителів повісили Володимира Лисика (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 51, арк. 14, 15; спр. 35, арк. 12зв; Кульчицький, 2005, с. 381; Кентій та ін., 2002, с. 309; Лялька та ін., 1997, с. 29); у м. Стрий 9 січня 1945 р. – трьох (Зиновія Гойсака, Михайла Жешковича, Петра Стефаніва) (УСБУ ЛО, спр. П-24076, арк. 147–149зв; спр. 44883, арк. 4, 6–7, 13, 15, 42, 49–50), 11 січня 1945 р. – двох (Павла Гадяка, та Павла Бабія; за спогадами свідків, страчених зняли вночі з 13 на 14 січня та закопали у невідомому місці (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 35, арк. 12зв; спр. 51, арк. 13; Киричук, 2000, с. 140; Киричук, 2003, с. 191; Кульчицький, 2005, с. 381; Лялька та ін., 1997, с. 29); 11 січня 1945 р. у м. Жидачів Дрогобицької обл. – двох (Григорія Валицького і Василя Гамзія) (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 51, арк. 13; спр. 35, арк. 12зв); 19 січня 1945 р. у с. Дубляни – двох (Михайла Купчика і Василя Артимовича) (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 51, арк. 15).

Відкриті судові процеси та прилюдні страти тривали ще до масової їхньої реалізації. Зокрема, такий випадок відбувся на Самбірщині, де військово-польовий суд 7 вересня 1944 року виніс вирок І. Біляку та І. Мандяку. Було прийнято рішення про покарання через смертну кару – повішення з конфіскацією усього майна без будь-якої можливості оскарження рішення (АУСБУ ЛЮ, спр. 54255, арк. 102зв). Традиційно тіла ще два дні привселюдно мали залишатись на місці виконання вироку.

Однак і цього вважалося замало. Дрогобицький обком партії у донесенні в ЦК від 11 січня 1945 р. зазначав: «У найближчі дні передбачається в різних містах і районах виконати до 20 вироків страт активних учасників націоналістичних банд через повішення» (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 48, арк. 32–33; Кентій та ін., 2002, с. 309; Сергійчук, 1998, с. 195).

Прилюдні страти повстанців відбулися і на Чернівецьщині. 17 січня 1945 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного суду СРСР у закритому засіданні засудила до страти через повішення жителів с. Ленківці Садгірського р-ну Василя Бідняка, Дмитра Городецького, Миколу Гордея та Григорія Воевідка за напад на дім голови сільради с. Новосілка Кіцманського р-ну, спалення будинку сільради та пограбування магазинів у с. Шубранець Садгірського р-ну і с. Біла Чернівецького р-ну. 18 січня 1945 р. о 17.00 у с. Новосілка Кіцманського р-ну були повішені Г. Воевідко та М. Гордей, а о 17.30 у с. Шубранець петля обірвала життя В. Бідняка і Д. Городецького (Фостій, 2004, с. 244). Тоді ж ще двох націоналістів повісили на головній дорозі м. Чернівці – м. Снятин для остраху місцевого населення (Буковина в боротьбі, б.р., арк. 35). В окремих місцевостях на страти присилали навіть школярів. Така ж доля спіткала і С. Бойчука та Г. Магалевича, яких 18 січня 1945 року також засудили до смертної кари через повішення. Реалізація вироку відбулась через два дні – 20 січня 1945 року у с. Гаврилівці Кіцманського району Чернівецької області. Проте очевидці відзначають і про наджорстокість радянських силовиків, які привезли хлопців побитими та напівроздягнутими. Більше того, навіть після кількаденного «висінення» тіла не дозволили поховати. Їх закопали у землі сусіднього села (Мустеца, 2021).

Траплялася і відверта халатність. Військовий трибунал військ МВС Чернівецької області 23 січня 1945 р. засудив до розстрілу

П. Білана, І. Гордея, Д. Тимчука та В. Костинюка. Президія Верховної Ради СРСР 17 березня 1945 р. замінила їм смертну кару на 20 років каторжних робіт. Проте 30 березня, в результаті помилки секретаря трибуналу капітана Курченка, всі четверо були розстріляні. Курченку ж цей службовий злочин обійшовся переводом із трибуналу до загальновійськового відділу кадрів (Фостій, 2004, с. 246).

Такі дії радянських чиновників були характерні по усій території, охопленій визвольним рухом. Відповідно судове засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР проходило 31 грудня 1944 року у м. Рівне. Головував на засіданні генерал-майор юстиції Романичєв, секретарем був призначений полковник юстиції Козлов. До складу сесії входили також підполковник юстиції Дубінін та майор юстиції Прокопович. По справі проходило 10 повстанців, восьми з них (Олександрю Грицюку, Анатолію Зайчикову, Олексію Кирилоку, Володимирю Логвиновичу, Василю Подольцю, Василю Слободюку, Миколі Слободюку, Степану Трофимчаку) присудили смертну кару через повішання та конфіскацію майна. Це мабуть найбільша прилюдна показова страта у Західній Україні українських повстанців. Відтак уже 4 січня 1945 р. о 14:00 відбулось його виконання: на теперішній площі Театральній м. Рівне проходила показова страта членів ОУН і УПА, які, за свідченнями очевидців, перед смертю вигукували: «Слава Україні» (Марчук та ін., 2015, с. 41, 90).

Більше того, з цього приводу 9 лютого 1945 року В. Урліх звітував Л. Берії про результати щодо виконання відповідних вироків по Західній Україні. Відтак зазначалось, що при одночасні страті восьми повстанців у м. Рівне були присутніми близько 10 000 місцевих мешканців. Одиначні страти українців через повішення тоді ж охопили і м. Здолбунів та м. Остріг, де були присутніми близько по 3500 жителів; при повішенні двох повстанців у м. Луцьк зібралось близько 6000 людей (Епифанов, 2017, с. 372).

Вище партійне керівництво, прагнучи володіти ситуацією, вимагало звітів про виконання прилюдних вироків та реакцію на них населення, а партійне керівництво, з метою вислужитися перед центром, давало переважно позитивні відгуки. Так, у доповідній «Про реагування населення у зв'язку із повішенням активних учасників ОУН у м. Дрогобич і м. Стрий Дрогобицької області» народ-

ному комісарові державної безпеки УРСР Сергію Савченку писалося, що 9–11 січня 1945 р. у м. Дрогобич і м. Стрий були виконані вироки виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР на засуджених до ВМП: З. Гойсака, М. Жешковича, П. Гадяка, П. Стефаніва та П. Бабія (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 54 (1953), спр. 3, т. 1, арк. 209). У відомостях архіву Дрогобицького обкому КП(б)У відзначено, що разом з вище переліченими особами відповідний вирок стосувався і жителів с. Уличне: М. Стедика та І. Ригуса (ДАЛО, ф. П-5001, оп. 1, спр. 46). Зазначено, що при виконанні були присутні близько 17 000 осіб, а саме повішення супроводжувалось оплесками. Крім цього, виконання вироків використовували з пропагандистською метою (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 54 (1953), спр. 3, т. 1, арк. 209зв). Місцеві силовики усвідомлювали, що такі дії впливатимуть на підтримку визвольного руху, тому відзначали: «якщо будуть ще більше їх вішати, то вони не отримають більше допомоги від населення» (ДАЛО, ф. П-5001, оп. 1, спр. 46). Поряд із цим, місцевим чиновникам доводилося наводити негативні висловлювання. Так, мешканець м. Стрий Підлевалов говорив: «Не вірте тому, що вони винуваті, на них люди наговорили, от їх і повісили» (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 54 (1953), спр. 3, т. 1, арк. 212). Переважно після таких висловів цих осіб брали в активну агентурну розробку.

Звіти про ставлення населення до виконання вироків писали керівники інших областей. Зокрема, у спецповідомленні «Про реагування населення Станіславської області на вирок виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР» зазначалося, що 14 січня 1945 р. о 13.00 годині у м. Станіслав на базарній площі був виконаний вирок виїзної сесії Воєнної колегії Верховного суду СРСР над трьома активними повстанцями, засудженими до смертної кари через повішення, у присутності майже п'яти тисяч осіб: місцевих мешканців та селян, які приїхали на ринок. Відзначалося в основному позитивне сприйняття населенням виконання вироку. Проте інформатор «Олена» зазначала, що після виконання вироку більшість людей, які приїхали із сіл, тримали себе замкнуто та з незнайомими особами на цю тему не розмовляли (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 54 (1953), спр. 3, т. 1, арк. 217–219; ф. 13, спр. 376, т. 81, арк. 266). Про такі ж настрої йшлося у звіті В. Рясного від 28 грудня 1944 року до Й. Сталіна, Г. Маленкова та В. Молотова. Відзначалось, що при страті А. Парис, Ф. Харченко, М. Манзюка та ін. місцеве населення

вигукувало: «Собакам – собача смерть», «Їх потрібно не вішати, а розривати на шматки». При виконанні вироку у с. Немирів Львівської області місцевий житель навіть запропонував власними руками задушити «винного» (Епифанов, 2017, с. 372).

Відзначимо, що більшість рішень виносили на догоду вищому керівництву для виконання вказівок із проведення відкритих судових процесів і здійснення вироків. Щодо більшості засуджених реальних підстав для присудження смертної кари не було. Показові страти тривали і надалі (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 51, арк. 15; Киричук, 2000, с. 144).

Особливою ініціативою відзначався секретар Станіславського обкому партії М. Слонь, який доповідав М. Хрущову про виконання вироків Виїзної сесії військової колегії Верховного суду СРСР стосовно засуджених до смертної кари через повішення. 23 лютого 1945 р. він зазначав, що одночасно з іншими репресивними заходами у ході боротьби з повстанським рухом «в області за останній час засуджено до смертної кари через повішення 28 націоналістів, з них 25 бандитів повішено у 18 районах області і три бандити – в Станіславі» (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 54 (1953), спр. 3, т. 1, арк. 208, 220–223; Борис, 2002, с. 48). До речі, для того, щоб остаточно залякати місцеве населення й показати, яка страшна кара чекає кожного, хто наважиться сховатися від служби у Червоній армії чи перейти до повстанців, двох ввійманих дезертирів, які переховувалися, засудили до страти через повішення (Михайло Гультайчук, Іван Ганущак) (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 48, арк. 32–33; Томенчук та ін., 2000, с. 24–25, 30).

Потрібно також відзначити, що поряд із відкритими стратами спецслужби практикували такі заходи і без вказівок згори (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 88, арк. 236). Так, 8 березня 1945 р. у с. Зелених Вашківецького р-ну енкаведисти повісили у центрі села станичного Івана Миколайчука-«Меча» (Буковина в боротьбі, б.р., арк. 37). Траплялися і курйозні випадки. Так, засуджений до розстрілу Василь Наконечний (Дрогобицька область) у березні 1947 р. під час виконання вироку втік (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 136, арк. 27).

Про залякування місцевого населення та підпільників йшлося під час наради обласних начальників УМВС 8 січня 1947 р.: «Проводити судові засідання по справах захоплених підпільників безпосередньо у селах, де вони здійснювали злочини. Не прагнути до

створення якихось особливих показових процесів, а проводити публічні суди, публічно оголошувати вирoki. Судове засідання повинно тривати не більше дві-три годин» (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 36 (1960), спр. 3, арк. 53).

Таким чином, вирoki судів були підпорядковані політичним рішенням. На завершальному етапі національно-визвольної боротьби репресивно-каральна система намагалася не лише фізично знищити, але й здійснювала морально-психологічний тиск на націоналістів та осіб, які їх підтримували. Водночас керівники радянської адміністрації продовжували сподіватися, що відкриті судові процеси допоможуть ліквідувати український визвольний рух, відвернуть від його підтримки місцеве населення. Зокрема, 5 вересня 1949 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про проведення відкритих судових процесів у західних областях України над окремими учасниками бандерівсько-терористичних груп». Тобто, в СРСР з травня 1947 р. до січня 1950 р. смертна кара була відмінена, однак відкриті судові процеси тривали, і смертні вирoki виносилися (Кульчицький, 2005, с. 429).

Відповідно до вказівок ЦК КП(б)У, 27 вересня 1949 р. о 12.00 у с. Путила у приміщенні районного клубу було організовано відкритий судовий процес над Іллею Мацьопою. На засіданні були присутні понад 500 місцевих мешканців. Суд виніс вирок – 25 років таборів. Готуючи звітні документи, чекісти відзначали значні переваги відкритого судового процесу (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 59 (1953), спр. 5, т. 5, арк. 50, 58; Вовк та ін., 2001, с. 378). Ще один відкритий трибунал відбувся 28 листопада 1949 р. (із 12.00 до 19.30) у приміщенні районного клубу м. Вижниця. Усі підсудні були засуджені Військовим трибуналом до 25 років таборів. З особливим ентузіазмом про цю подію звітував начальник УМДБ Чернівецької області полковник Микола Решетов (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 59 (1953), спр. 5, т. 5, арк. 253–254).

Не минули відкриті судові процеси Станіславщину. Так, 24 грудня 1949 р. (об 11.00) у м. Косів розпочався суд у справі оунівців Дмитра Рабинюка і Петра Том'юка. Процес транслювався по радіо в райцентрі і селах Соколівка та Старий Косів Косівського р-ну. У залі були присутні 350 мешканців Косівського, Яблунівського, Кутського і Заболотівського районів. Біля репродуктора в райцентрі зібралися понад 600 осіб. На самому засіданні перебувала значна

кількість агентів, які ретельно моніторили позицію присутніх, спостерігали за їхньою поведінкою та доносили (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 59 (1953), спр. 6, т. 7, арк. 362). Зокрема, інформатор РВ МДБ «Знайомий» повідомив, що невідомий йому громадянин у буфеті зі співрозмовником заявив: «Суд – це все дурниця, я сам хотів втікати в підпілля». Невідомим виявився мешканець с. Уторопи Яблунівського р-ну Станіславської обл. Дмитро Колодій, щодо якого почали проводити оперативні заходи (ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 59 (1953), спр. 6, т. 7, арк. 363).

Більше того проблема відкритих судових процесів була активізована і у вересні 1949 року, коли Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про проведення відкритих судових процесів над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп у Західних областях УРСР». Ці функції було доручено військовому трибуналу МВС Львівського округу, де на думку Г. Дроздова були зосереджені найбільш кваліфіковані працівники Західної України. Разом з цим Політбюро наказувало голові військового трибуналу Львівського округу і прокурору військ МВС забезпечити проведення відкритих судових процесів українською мовою. Для цього відтепер на виїзні сесії відбирались особи, що знали відповідно українську (Шаповал, 2007).

Відкриті судові процеси над членами підпілля відбувалися і в наступні роки. Відповідно до рішення Політбюро ЦК КП(б)У від жовтня 1951 р., передбачалося провести відкриті судові процеси над учасниками визвольного руху у Львові у справі вбивці Ярослава Галана, а також військові трибунали в Дрогобичі, Миколаєві, Чорткові. Вказівки центру втілювалися на місцях миттєво і з особливою точністю. Для відкритих судових процесів підібрали у Дрогобицькій області заарештованих Івана Піхоцького, Івана Ванівського, Мирона Гельнера і Олександра Кальченка. Відкрите судове засідання Військового Трибуналу у справі І. Піхоцького та І. Ванівського мало відбутися 20 жовтня 1951 р. у м. Дрогобич у приміщенні обласного драматичного театру. Після цього 27 жовтня 1951 р. у м. Стрий у приміщенні міського клубу планувався відкритий судовий процес Військового Трибуналу у справі М. Гельнера та О. Кальченка (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 245, арк. 95; спр. 269, арк. 14; ф. 13, спр. 372, т. 47, арк. 173–174).

У 1950-х рр. відкриті судові процеси ретельно готувалися. Перші секретарі МВ і РВ КП(б)У спільно з начальниками МВ та РВ МДБ підібрали від кожного колгоспу області по два колгоспники, з міст Борислав, Стрий, Самбір – по 25 осіб і з Дрогобича – 60 осіб робітників, службовців і студентів, забезпечили їх транспортом і доставили до обласного центру на 10 годину ранку 20 жовтня 1951 р. для слухання судового процесу. Для оперативного обслуговування цих слухачів виділили працівника МВ, РВ МДБ, якого зобов'язали постійно перебувати з ними. Начальники міськрайвідділів МДБ мали забезпечити осіб, делегованих на судовий процес, агентурним наглядом, включаючи в число відряджених перевірену агентуру не менше чотири-п'ять осіб від кожного району. Оперативний працівник був зобов'язаний забезпечити регулярний зв'язок з агентурою. Водночас у ході процесу не менше двох разів на добу він мав передавати в УМДБ майору Шемарову у письмовому вигляді зведення про настрої і реагування на судовий процес присутніх на ньому (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 269, арк. 18). Редактора обласної газети «Радянське слово» Сензюка зобов'язували забезпечити висвітлення судових процесів в обласній і районних газетах (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 269, арк. 15, 17). Директор радіотрансляційної сітки Крицин радіофікував залу судового засідання (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 269, арк. 1–24; спр. 246, арк. 1; ф. 2-Н, оп. 61 (1953), спр. 2, т. 2, арк. 127; ф. 13. спр. 372, т. 95, арк. 185, 189; т. 47, арк. 175–176). Відкриті судові процеси тривали і надалі. Так, у 1954 р. у Рівненській, Львівській, Станіславській, Волинській і Тернопільській областях проведено 14 відкритих судових процесів над 51 колишнім оунівцем, з яких 24 засудили до ВМП (Литвин, 2006, с. 399; Вовк та ін., 2001, с. 582).

Окрім відкритих судових процесів і прилюдних виконань вироків окремі місцеві силовики вчиняли відверті варварські дії. Користуючись необмеженим повноваженням, прибулі кадри вчиняли нелюдські дії. Так, 14 січня 1946 р. у с. Усть Путила Путильського р-ну енкаведисти виявили криївку кущового Василя Мамутки-«Іскри», у якій його застрелили, після чого відрубали голову та принесли дружині (Буковина в боротьбі, б.р., арк. 39). На Станіславщині загинули провідник Косівщини «Підгірський» і його охоронець «Колос», на місці бою чекісти відрубали їм голови та віднесли до рай-

центру, а тіла через два тижні закопали на місці бою (ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 18, арк. 151).

У свідченнях колишнього директора Орявської неповносередньої школи (тоді – Славського району Дрогобицької області) Павла Гаранюка, які записав Григорій Дем'ян, говорилося, що чекіст Курилов зі своєю групою взимку 1947 р. приніс до нього повідрубвані голови вісьмох хлопців-повстанців і двох дівчат. Усі загинули у лісі біля с. Сможе. Через те, що не було коней, енкаведисти вирішили полегшити собі справу: «Побачивши вранці голови, поскидані в солдатські плащ-палатки, і закривавлену підлогу під ними в шкільному коридорі, Павло Гаранюк ошелешено глянув на Курилова, а той з цинічною відвертістю пояснив, що за це дадуть добре напитися горілки» (Дем'ян, 1992, с. 26–28).

На Чернівещині енкаведисти до місцевого населення ставилися особливо зухвало і, відповідно, здійснювали різноманітні злочини. 28 березня 1945 р. у с. Киселиці Путильського р-ну під час облави чекісти вбили сотенного Дмитра Карапку-«Боярина». Його тіло привезли до с. Путила та розіп'яли на стіні. На цей «захід» зігнали всіх мешканців села. Після наруги тіло викинули у яр і заборонили ховати, однак, незважаючи на заборону, мешканці викрали тіло і поховали (Буковина в боротьбі, б.р., арк. 37). 15 квітня 1945 р. у с. Яблуниця Путильського р-ну на полонині Вівчина в сутичці з силовими органами загинув надрайонний есбіст Олексій Любомирський-«Берія», якому відрізали голову, завезли до району та на пострах місцевому населенню кинули біля входу до приміщення НКВС (ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 81, арк. 4).

Досить часто енкаведисти під час допитів показували заарештованим залишки черепів, які були розкидані біля мурів РВ МВ НКВС, причому неодноразово зухвало вихвалялися, що тут «лежать голови всіх повстанців, які добровільно не скорилися» (Буковина в боротьбі, б.р., арк. 38).

Висновки. Істотною складовою у протистоянні радянської сторони з визвольним рухом був «ідейно-психологічний фронт», для перемоги на якому докладалися значні зусилля. Українські націоналісти мали потужний ідеологічний фундамент, перемогти який для радянської адміністрації було надзавданням; фізичне знищення не давало вагомого результату, а опозиція до влади продовжувала існувати. Тому однією з форм боротьби була політика заля-

кування членів ОУН і УПА та місцевого населення: відкриті судові процеси та страти, виставлення тіл загиблих на загальний огляд, руйнування повстанських могил. Особливе місце радянська адміністрація відводила відкритим стратам і судовим процесам над членами ОУН та УПА, оскільки вдало розіграні судові процеси мали на меті дискредитувати діяльність ОУН, сформувані негативне ставлення до націоналістів. Проте публічні страти та інші форми не змогли позбавити націоналістів підтримки та допомоги населення, втримати його в страху, чого прагнув режим, та аж ніяк не сприяли формуванню прорадянських настроїв.

Джерела та література

- Артизов, А.** (Ред.). (2012). *Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. Т. 2: 1944–1945*. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН).
- АУСБУ ЛО – Архів управління Служби безпеки України у Львівській області.
- Борис, М.** (2002). *Нескорена Долиницина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії*. Івано-Франківськ: Нова Зоря.
- Буковина в боротьбі (Збірка матеріалів). (б.р.). *Архів Центру досліджень визвольного руху* (Архів ЦДВР), ф. 9.
- Вовк, О., Павленко, І., & Черченко, Ю.** (Упоряд.). (2001). *Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959*. Київ; Торонто: Літопис УПА.
- Воротиленко, М.** (2007). *Заповіт Петра І*. Київ: Новий друк.
- ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
- ДАЛО – Державний архів Львівської області.
- Дем'ян, Г.** (1992). Повстанські могили у Славському. *Літопис Червоної калини*, 2–3, 26–29.
- Епифанов, А.** (2017). *Организационные и правовые основы наказания гитлеровских военных преступников и их пособников в СССР. 1941–1956 гг.*: монографія. Москва: ЮНИТИ–ДАНА: Закон и право.
- Кентій, А., Лозицький, В., & Павленко, І.** (Упоряд.). (2002). *Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959). Кн. 1: 1943–1945*. Київ; Торонто: Літопис УПА.

- Киричук, Ю.** (2000). *Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття*. Львів: ЛДУ імені Івана Франка.
- Киричук, Ю.** (2003). *Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика*. Львів: Добра справа.
- Кульчицький, С.** (Ред.). (2005). *Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси*. Київ: Інститут історії України НАН України.
- Литвин, В.** (Ред.). (2006). *Історія українського селянства: Нариси* (Т. 1–2; Т. 2). Київ: Наукова думка.
- Лялька, Я., Коритко, Р., & Онишкевич, М.** (Упоряд.). (1997). *Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади* (Кн. 2). Львів: Галицька видавничка спілка.
- Марчук, І., & Переходько, Я.** (2015). *Літопис Української Повстанської Армії. Серія «Події і люди»*. Кн. 31: Курінний УПА Трофімчук-«Недоля». Торонто–Львів: Видавництво «Літопис УПА».
- Мустеца, В.** (2021, 20 січня). Шибениці на Західній Україні на початку 1945 року. *Історична правда*. Взято з <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/01/20/158846/>.
- Сергійчук, В.** (1998). *Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали*. Київ: Дніпро.
- Сидорчик, А.** (2019). *Публичное возмездие. За что в СССР применялась казнь через повешение?* Взято з <https://aif.ru/amp/society/history/publichnoe-vozmezdие-za-cto-v-sssr-primenyalas-kazn-cherез-poveshenie>
- Статья 54 УК УССР.* (б.г.). Взято з <https://veprin.jimdofree.com/dokumenty/statia-54-uk-ussr/>
- Томенчук, Б., Лук'ян, В., Дорошенко, Я. та ін.** (Ред. кол.). (2000). *Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. Т. 1: Коломийський і Косівський райони*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- Фостій, І.** (2004). *Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр.* Чернівці: Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства «Книга пам'яті».
- ЦДАГО – Центральний державний архів громадських об'єднань України.
- Шаповал, Ю.** (2004). Війна після війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 11, 184–200.
- Шаповал, Ю.** (2007). Подполье в Западной Украине. *Отечественные записки*, 1 (34). Взято з <https://strana-oz.ru/2007/1/podpole-v-zapadnoy-ukraine>.

References

- Artizov, A.** (Ed.). (2012). *Ukrainskie natsionalisticheskie organizatsii v gody Vtoroi mirovoi voiny. Dokumenty. T. 2: 1944–1945 [Ukrainian nationalist*

- organizations during the Second World War. Documents. Vol. 2: 1944–1945].* Moskva: Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN) [in Russian].
- AUSBU LO – Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in Lviv region].
- Borys, M.** (2002). *Neskorena Dolynshchyna. Litopys vyzvolnykh zmahan. Martyrolohy, biohrafii, spohady, dokumenty, fotohrafii* [Unconquered Valley. Chronicle of liberation struggles. Martyrologists, biographies, memories, documents, photographs]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria [in Ukrainian].
- Bukovyna v borotbi (Zbirka materialiv) [Bukovyna in struggle (Collection of materials)]. (n.d.). *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research*, f. 9 [in Ukrainian].
- Vovk, O., Pavlenko, I., & Cherchenko, Yu.** (Comps.). (2001). *Litopys Ukrain-skoi Povstanskoï Armii. Nova seriia. T. 3: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy. 1943–1959* [Annals of the Ukrainian Insurgent Army. New series. Vol. 3: Struggle against the UPA and the nationalist underground: directive documents of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine. 1943–1959]. Kyiv; Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian].
- Vorotylenko, M.** (2007). *Zapovit Petra I [Testament of Peter I]*. Kyiv: Novyi druk [in Ukrainian].
- HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine].
- DALO – Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State Archive of the Lviv region].
- Demian, H.** (1992). *Povstanski mohyly u Slavskomu* [Rebel graves in Slavske]. *Litopys Chervonoï kalyny – Annals of Chervonaya Kalina*, 2–3, 26–29 [in Ukrainian].
- Yepifanov, A.** (2017). *Organizatsionnye i pravovye osnovy nakazaniya gitlerovskikh voennykh prestupnikov i ikh posobnikov v SSSR. 1941–1956 gg.* [Organizational and legal basis for the punishment of Nazi military criminals and their accomplices in the USSR. 1941–1956]. Moskva: YuNITI-DANA: Zakon i pravo [in Russian].
- Kentii, A., Lozyskyi, V., & Pavlenko, I.** (Comps.). (2002). *Litopys Ukrain-skoi Povstanskoï Armii. Nova seriia. T. 4: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS-MVS, MDB-KDB (1943–1959). Kn. 1: 1943–1945* [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. New series. Vol. 4: Struggle against the UPA and the nationalist underground: information documents of the Central Committee of the CP(b)U, regional party committees, the NKVD-MVS, the MGB-KGB (1943–1959). Book 1: 1943–1945]. Kyiv; Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian].

- Kyrychuk, Yu.** (2000). *Narysy z istorii ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 40–50-kh rokiv XX stolittia* [Draw from the history of the Ukrainian national-volitional movement of the 40–50s of the XX century]. Lviv: LDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Kyrychuk, Yu.** (2003). *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka* [Ukrainian national movement of the 40s – 50s of the XX century: ideology and practice]. Lviv: Dobra sprava [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, S.** (Ed.). (2005). *Orhanizatsiia Ukrainykykh Natsionalistiv i Ukrain-ska Povstanska Armiiia. Istorychni narysy* [Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgent Army. Historical draw]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Marchuk, I., & Perekhodko, Ya.** (2015). *Litopys Ukrainskoi Povstanskoii Armii. Seriia «Podii i liudy». Vol. 31: Kurinnyi UPA Trofimchuk-«Nedolia»* [Annals of the Ukrainian Insurgent Army. Series "Events and People". Vol. 31: Kurinnyi UPA Trofimchuk-"Nedolya"]. Toronto–Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
- Mustetsa, V.** (2021, January 20). Shybenytsi na Zakhidnii Ukraini na pochatku 1945 roku [Gallows in Western Ukraine at the beginning of 1945]. *Istorychna pravda – Historical truth*. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/01/20/158846/>.
- Lytvyn, V.** (Ed.). (2006). *Istoriia ukrainskoho selianstva: Narysy* [History of Ukrainian villagers: Draw]. (Vols. 1–2; Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lialka, Ya., Korytko, R., & Onyshkevych, M.** (Comps.). (1997). *Litopys neskonoi Ukrainy: Dokumenty, materialy, spohady* [Chronicle of unconquered Ukraine: Documents, materials, memories]. (Vol. 2). Lviv: Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Serhiichuk, V.** (1998). *Desiat buremnykh lit. Zakhidnoukrainski zemli u 1944–1953 rr. Novi dokumenty i materialy* [Ten turbulent years. Western Ukrainian lands in 1944–1953. New documents and materials]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
- Sydorchyk, A.** (2019). *Publichnoe vozmezdie. Za chto v SSSR primenyalas kazn cherez povshenie?* [Public retribution. What was the punishment by hanging used for in the USSR?]. Retrieved from <https://aif.ru/amp/so-cietv/history/publichnoe-vozmezdie-za-chto-v-sssr-primenyalas-kazn-cherez-povshenie>.
- Statia 54 UK USSR* [Article 54 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR]. (n.d.). Retrieved from <https://veprin.jimdofree.com/dokumenty/statia-54-uk-ussr/>
- Tomenchuk, B., Lukian, V., & Doroshenko, Ya.** (Eds.). (2000). *Reabilitovani istoriieiy. Ivano-Frankivska oblast. T. 1: Kolomyyskiy i Kosivskiy raiony*

[Rehabilitated by history. Ivano-Frankivsk region. Vol. 1: Kolomiysky and Kosivsky districts]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Fosti, I. (2004). *Pivnichna Bukovyna i Khotynshchyna u Druhii svitovii viini 1939–1945 rr. [Northern Bukovyna and Khotyn region in the Second World War 1939–1945]*. Chernivtsi: Chernivetske oblasne viddilennia Poshukovo-vydavnychoho ahentstva «Knyha pamiaty» [in Ukrainian].

TsDAHO – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine].

Shapoval, Yu. (2004). Viina pislia viiny [The war after the war]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 11, 184–200 [in Ukrainian].

Shapoval, Yu. (2007). Podpole v Zapadnoi Ukraine [Underground in Western Ukraine]. *Otechestvennye zapiski – Homeland notes*, 1 (34). Retrieved from <https://strana-oz.ru/2007/1/podpole-v-zapadnoy-ukraine>.

*Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 31.10.2022 р.*